

УДК 364.442.6

КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У СПРИЯННІ МІЖВІДОМЧІЙ ВЗАЄМОДІЇ ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

Лісовець О. В.

У статті розглядаються питання міжвідомчої взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. Аналізується компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії на місцевому рівні. Визначено ролі, функції та напрями діяльності соціального працівника у здійсненні соціально-правового захисту клієнтів через взаємодію з різними інститутами соціальної сфери.

Ключові слова: компетентність, соціальний працівник, соціально-правовий захист, міжвідомча взаємодія.

В статье рассматриваются вопросы межведомственного взаимодействия в социально-правовой защите личности. Анализируется компетентность социального работника в содействии межведомственному взаимодействию на местном уровне. Определены роли, функции и направления деятельности социального работника в осуществлении социально-правовой защиты клиентов через взаимодействие с различными институтами социальной сферы.

Ключевые слова: компетентность, социальный работник, социально-правовая защита, межведомственное взаимодействие.

The author considers questions of interdepartmental cooperation in social and legal protection of a person. Competence of social workers in promoting interdepartmental cooperation at a local level is analyzed. Roles, functions and activities of a social worker in the implementation of social and legal protection of clients through interaction with various institutions of the social sphere are defined.

Key words: competence, social worker, social and legal protection, interdepartmental cooperation.

Постановка проблеми. Проблема взаємодії різних інститутів у соціальній роботі є однією з найбільш важливих, ключових, визначаючи ефективність цієї роботи, її економічність. Вирішення даної проблеми дозволяє більш повно й ефективно використовувати можливості виховних та соціальних інститутів у змісті і методах соціальної роботи. Особливо актуальними у сучасних умовах є питання соціально-правового захисту особистості, які потребують комплексного залучення ресурсів для забезпечення оптимальних умов життя кожної людини, задоволення її потреб, можливості реалізації своїх прав тощо. Однак діяльність як державних, так і недержавних суб'єктів соціально-правового захисту часто здійснюється неузгоджено і нескоординовано, що значно знижує його ефективність. Необхідна система взаємоузгоджених дій суб'єктів соціально-правового захисту і одним із координаторів цієї взаємодії може виступати соціальний працівник, який має забезпечувати на різних рівнях захист прав як окремої людини, так і вразливих груп населення. Необхідність взаємодії із соціумом, соціальними інститутами, групами населення, фахівцями різного профілю у процесі здійснення професійної діяльності актуалізує проблему формування компетентності соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії, в тому числі і щодо соціально-правового захисту особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжвідомчої взаємодії у соціальній сфері привертають увагу дослідників різних галузей наукового знання: соціології (Л. Готчина, Т. Протасова, І. Черняєва), соціальної педагогіки (О. Аксьонов, С. Верейкина, С. Омельченко, В. Пігіда, С. Терницька, В. Ячменєв), права (А. Демко, Н. Заворотнюк, О. Харченко) та ін. Науковцями розкриваються різні аспекти управління установами і закладами соціальної сфери; специфіка інститутів соціальної сфери та технології їх роботи з різними категоріями клієнтів; принципи і механізми міжвідомчої взаємодії, необхідної для комплексного вирішення соціальних

проблем, в тому числі і проблем соціально-правового захисту особистості. Водночас проблема компетентності працівників соціальної сфери у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості недостатньо висвітлена у наукових працях. Компонентний аналіз структури соціально-правової компетентності фахівців соціальної сфери здійснено у працях Н. Валєєвої, Т. Волох, М. Горбушиної, М. Губанова, С. Гуріна, Я. Кічука, А. Коротун та ін. Але потребує окремої уваги визначення ролі і місця соціального працівника в організації ефективної взаємодії різних суб'єктів соціально-правового захисту особистості. Саме тому **метою** даної статті є визначення меж компетентності соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості.

Виклад основного матеріалу. На всіх етапах розвитку соціальної роботи однією з найгостріших проблем постає проблема координації в змісті та організації діяльності різних соціальних інститутів. Як зазначає С. Верейкіна, ідея міжвідомчої взаємодії (міжорганізаційної координації) від початку закладена у витоках зародження соціальної роботи як професії, в традиціях надання допомоги “всім миром” – на подальших етапах розвитку соціальної роботи та особливо в сучасних умовах стає в більшості країн однією з ключових проблем, що визначають ефективність соціальної роботи і, в кінцевому підсумку, її вплив на підвищення якості життя людей [2]. Методологічною основою наукового аналізу міжвідомчої взаємодії є концептуальні положення філософії, соціології про взаємозалежність і взаємозв'язок явищ соціальної дійсності. Специфіку міжвідомчої взаємодії визначає зміст поняття “відомство”, яке в широкому значенні розглядається як орган державного управління або місцевого самоврядування, наділений правами, обов'язками і повноваженнями в певній галузі державної діяльності або галузі народного господарства. Відомча система управління соціальною сферою створює умови для формування відомчих інтересів. Ці інтереси визначають характер, принципи і механізми спільної роботи установ і частково реалізуються в міжвідомчій взаємодії [9]. Тобто зміст поняття “міжвідомча взаємодія” передбачає спільну діяльність фахівців різних соціальних інститутів для досягнення поставленої мети. Міжвідомча взаємодія в соціальній сфері є процесом узгодження форм, засобів і способів вирішення загальнозначущих соціальних проблем з урахуванням інтересів населення і територіально-управлінської специфіки взаємодіючих сторін. Міжвідомчий підхід у роботі установ соціальної сфери посилює позицію кожної взаємодіючої сторони, дозволяє подолати обмеженість відомчого управління, веде до концентрації ресурсів і зусиль установ на ключових проблемах людей, які перебувають у соціально небезпечному становищі [9].

Необхідність взаємодії виникає тоді, коли у суб'єктів взаємодії перетинаються інтереси, повністю або частково співпадають цілі діяльності. Особливо яскраво це проявляється у здійсненні соціально-правового захисту особистості. Вже у самому понятті “соціально-правовий захист”, яке носить інтегрований характер, закладені основи міжвідомчої взаємодії на різних рівнях. Зокрема, це підтверджує енциклопедичне визначення соціально-правового захисту, який характеризується як “система соціальних, правових та економічних заходів і гарантій, які реалізуються державними й недержавними організаціями, спрямованих на виявлення, попередження та нейтралізацію впливу на життєдіяльність людини негативних чинників (соціальних ризиків) з метою дотримання прав людини, забезпечення гідних умов і рівня життя кожного члена суспільства” [5, с. 297]. У контексті соціальної роботи доречно розглядати соціально-правовий захист як комплекс заходів з боку державних та недержавних соціальних інститутів щодо забезпечення оптимальних умов життя, задоволення потреб, можливості реалізації своїх прав особистості, різних соціальних категорій і груп. Оскільки суб'єктами соціально-правового захисту в Україні виступають і адміністративні, і юридичні, і правоохоронні, і соціально спрямовані, і громадські інституції, то виникає потреба визначення меж їхніх повноважень, координації діяльності, спільного вирішення проблем соціально-правового захисту. В обміні можливостями між різними суб'єктами при розв'язанні спільних задач і полягає суть міжвідомчої взаємодії, спрямованої на діяльність із реалізації цілей та інтересів, які взаємоперетинаються. Основними формами такої взаємодії виступають:

спільна робота з реалізації міжвідомчих проектів та програм (поєднання відомчих і територіальних інтересів і можливостей);
створення міжвідомчих координаційних комісій, рад тощо;

створення комунікативної системи;
розробка нормативної бази, яка регламентує основні принципи і правила спільної роботи різних закладів та установ;
проведення міжвідомчих нарад, семінарів, конференцій, робочих груп фахівців та інших заходів з обміну досвідом;
використання інноваційних методик, технологій роботи, які передбачають спільну діяльність різних установ при вирішенні проблем соціально-правового захисту [9].

Наприклад, з метою координації дій органів виконавчої влади з питань охорони дитинства ще в 1996 році в Україні почала діяти Міжвідомча комісія з координації дій щодо виконання Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Національної програми “Діти України”, яка у 2000 році була реорганізована в Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства. Також діє Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення, забезпечуючи взаємодію органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних закладів та закладів культури, наукових установ, видавництв та видавничих організацій, засобів масової інформації у сфері правової освіти населення, а також надання відповідної методичної допомоги [7].

На місцевому рівні дієвою формою міжвідомчої взаємодії в Україні з 2008 року є діяльність Комісії з питань захисту прав дитини як консультативно-дорадчого органу, до якого входять представники держадміністрації чи органів місцевої влади, соціальних служб, правоохоронних органів, юридичних структур, громадськості. Організаційне ж забезпечення діяльності комісії здійснюється службою у справах дітей. Унормованими є також порядки взаємодії Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з різними інститутами соціальної сфери. І це важливі аргументи на користь того, що на місцевому рівні одним з ініціаторів вказаних форм взаємодії ми розглядаємо соціального працівника, складовою професійної компетентності якого є і соціально-правова компетентність.

Орієнтуючись на дослідження Я. Кічука, М. Горбушиної, Н. Валєєвої, можемо визначити соціально-правову компетентність соціального працівника як особистісно-професійну якість, що виявляється у здатності до пізнання соціально-правової дійсності, усвідомленні ціннісного впливу права на клієнтів, спроможності відповідально здійснювати правозахисну і правореалізаційну діяльність у соціальній сфері. При цьому змістовий аналіз соціально-правової компетентності соціального працівника характеризується багатовекторністю професійної діяльності і може бути представлений у таких напрямках: організаційно-управлінський; превентивний; правовиховний; консультативний; правозахисний [1, с. 165].

Безперечно, соціально-правова компетентність є багаторівневим утворенням з компонентами мотиваційного, когнітивного, процесуального характеру. Різні підходи до компонентного аналізу структури соціально-правової компетентності фахівців соціальної сфери здійснено у працях Н. Валєєвої, Т. Волох, М. Горбушиної, М. Губанова, С. Гуріна, Я. Кічука, А. Коротун та ін. Але особливий акцент робиться на особистісній професійній ролі фахівців соціальної сфери як “посилювачів координаційного аспекту правореалізаційної, правозахисної діяльності відповідних правозахисних і правоохоронних органів” [6, с. 221]. Йдеться про особистісно-професійну причетність до об'єднання їх зусиль, координації впливу, використання потенціалу прямих зв'язків між ними. Розвиток здатності до взаємодії соціального працівника з різними державними і недержавними закладами, установами визначається як важлива складова процесу формування соціально-правової компетентності студентів [3, с. 39]. Тому як одну з ключових у структурі соціально-правової компетентності соціального працівника ми розглядаємо компетенцію соціальної взаємодії, що зумовлюється необхідністю постійної взаємодії соціального працівника з соціумом для вирішення соціальних (в тому числі соціально-правових) проблем. Відносно сприяння міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості ця компетенція включає знання, вміння та готовність до забезпечення охорони і захисту прав клієнтів у різних інстанціях; до забезпечення взаємодії та співробітництва між різними інститутами щодо соціально-правового захисту особистості.

Найчастіше соціальні працівники, які безпосередньо пов'язані із захистом прав та інтересів як окремих осіб, так і груп осіб, змушені виступати як посередники між клієнтами і державою або іншими органами, установами, відстоювати справедливість і забезпечувати захист у випадках, коли прийняті державою заходи в інтересах всього суспільства загрожують правам і свободам окремих осіб або груп (наприклад, при розлученні дитини з її батьками; у разі відмови у допомозі; при влаштуванні людей похилого віку або інвалідів до відповідних установ або при вирішенні житлових конфліктів, які призводять до того, що людина стає бездомною) [8, с. 24]. Посередництво в соціальній роботі визначається як один із видів представництва. Представництво інтересів клієнта називають ще *адвокатуванням*, або *адвокасі* (англ. *advocacy* – захист прав). У правознавчому контексті воно означає діяльність юриста у судовому процесі та інших ситуаціях як представника інтересів своїх клієнтів. Значно ширшим є тлумачення цього терміна в соціальній роботі, у контексті якої він означає діяльність від імені іншої людини (груп людей) щодо забезпечення їй необхідних послуг, гарантій законних прав у всіх сферах її життєдіяльності, а також надання їй необхідних щодо цього консультацій [10].

Дії соціального працівника при здійсненні представництва інтересів клієнта можуть трактуватися як надання допомоги тим, хто її потребує (у зв'язку з безробіттям, хворобою, бідністю тощо), та як боротьба за реформування законодавства та соціальних програм, а також за розширену інтерпретацію чинних правил, норм, соціальних послуг. У суді соціальний працівник може виступати як позивач, адвокат чи експерт-свідок. Як адвокат соціальний працівник пояснює проблеми клієнта і захищає його права. Як експерт-свідок – дає свідчення на рівні професійного судження щодо досліджуваної ситуації. Соціальний працівник може бути посередником, уповноваженим судом, який допомагає збирати дані та досліджувати певні обставини. Послуги з представництва можуть надаватися як одному клієнтові, так і певній соціально вразливій групі.

У забезпеченні взаємодії та співробітництва між різними інститутами щодо соціально-правового захисту особистості соціальний працівник сприяє:

- налагодженню взаємодії та тісної співпраці фізичних осіб, органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, різних суспільних інститутів з питань, що стосуються захисту законних інтересів і прав клієнтів;
- залученню до охорони прав людини працівників відповідних установ, організацій та закладів;
- формуванню у клієнтів навичок успішної взаємодії з різними соціальними інституціями;
- узгодженню позицій і дій різних фахівців щодо забезпечення прав клієнта;
- налагодженню зв'язку зі спонсорами, шефами, організаціями гуманітарної і матеріальної допомоги;
- залученню до соціальної роботи волонтерів.

У цілому компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості включає і мотиваційно-ціннісний компонент (сформоване ставлення до соціальної взаємодії як соціальної цінності), і інтегративно-когнітивний компонент (система інтегрованих психолого-педагогічних та соціальних знань про міжвідомчу взаємодію), і предметно-діяльнісний компонент (система спеціальних здібностей, що забезпечують готовність фахівця до здійснення ефективної взаємодії у професійній діяльності), і соціальний компонент, що включає сукупність соціальних якостей (соціальна відповідальність, соціальна активність, толерантність) та соціальних знань про норми, правила поведінки, відносини суб'єктів соціальної взаємодії.

Висновки. Раціонально організована міжвідомча взаємодія на різних рівнях сприяє досягненню найбільш соціально значущого результату при використанні наявних ресурсів в інтересах конкретної особистості. Вона забезпечує наявність єдиних цілей; обізнаність суб'єктів взаємодії один про одного; систематичність та інтенсивність інформаційних контактів; довіру і взаємоповагу; взаємну відповідальність, що гарантує якість вирішення соціальних проблем. Соціальний працівник має можливості та компетентність у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-

правового захисту особистості, виступаючи координатором, посередником, організатором, створюючи сприятливий соціум для забезпечення оптимальних умов життя, задоволення потреб, можливості реалізації своїх прав особистості, різних соціальних категорій і груп.

Література

1. Валеева Н. Ш. Проблемы развития социально-правовой компетентности специалиста по социальной работе в системе повышения квалификации / Н. Ш. Валеева, Н. Б. Иралин, Д. Д. Асылгареева // Вестник Казанского технологического университета. – 2010. – № 3. – С. 162–171.
2. Верейкина С. В. Формирование коммуникативной готовности будущего социального педагога к межведомственному взаимодействию во внеучебной деятельности : дисс... канд. пед. наук / Верейкина Светлана Владимировна ; ГОУ ВПО в Московском городском психолого-педагогическом университете. – М., 2012. – 245 с
3. Горбушина М. В. Формирование правовой компетентности у будущих специалистов социальной работы в процессе профессиональной подготовки в вузе : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / М. В. Горбушина. – Ульяновск, 2007. – 210 с.
4. Гуковская М. В. Формирование компетенции социального взаимодействия будущего социального педагога в условиях вуза : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Гуковская Марина Владимировна ; Моск. гор. психол.-пед. ин-т. – М., 2008. – 221 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
6. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти : дис. ... д-ра наук : спец. 13.00.04 / Я. В. Кічук ; ДЗ "Південноукраїнський Національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського". – Одеса, 2010. – 375 с.
7. Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення / затв. пост. Кабміну від 29.05.95, № 366 (в редакції від 09.06.11, № 627).
8. Права человека и работа в социальной сфере : пособие для училищ по подготовке социальных работников и для работников социальной сферы. – Женева : Управление Верховного комиссара ООН по правам человека, 1998. – 147 с.
9. Протасова Т. Н. Межведомственное взаимодействие учреждений социальной сферы в решении проблем сиротства на территории : дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.08. – Кемерово, 2004. – 173 с.
10. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова ; Відкритий міжнарод. ун-т розвитку людини "Україна". – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 574 с.